

УДК 316.48+316.4.066

В.І. НАДРАГА,

канд. наук з держ. упр., доц., пров.наук. співроб.
Інституту демографії та соціальних
досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: nadraga-vasil@ukr.net

**ФЕНОМЕН РИЗИКУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД**

Стаття присвячена аналізу наукових підходів щодо визначення наукової категорії «ризик». Обґрунтована необхідність вироблення відповідного загальноприйнятого понятійного апарату та його нормативно-правового закріплення, що дасть змогу запровадження ефективної державної стратегії мінімізації ризиків.

Ключові слова: соціальні ризики, невизначеність, загроза.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток соціогуманітарних досліджень наприкінці XIX – початку XX століття призвів до перегляду панівної ролі раціоналістичного напрямку в науці, особливо в його класичній інтерпретації. Так, разом з інтенсифікацією досліджень проблем вольового та стихійного начал у діях людей, а також різного роду кризових явищ, відбувалося поступове визнання необхідності включення феномену невизначеності до важливих пріоритетів науки. Не менш важливу роль в актуалізації розробки проблем ризику відіграли процеси стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, що призвели не лише до значного розширення людських можливостей, а й до поширення загрозливих тенденцій у функціонуванні соціуму. Як наслідок, поняття ризику в дослідженнях проблем людського розвитку висвітлювало варіативність розвитку соціуму – ризик іманентно властивий суспільству і має дві протилежні тенденції до прояву: без ризику неможливий прогресивний соціально-економічний поступ, а з другого боку, прорахунки чи зловмисні дії людини призводять до виникнення загроз існуванню людської спільноти. Таку ж альтернативність та амбівалентність можна простежити й на рівні свідомості окремого індивіда: у разі необхідності прийняття того чи іншого важливого рішення з метою досягти бажаної мети, завжди проводиться оцінка ризику невдачі.

У значній кількості наукових праць категорія соціальних ризиків виділяється з однорідної множини інших видів ризиків – технічних, економічних, технологічних тощо. Такий підхід видається не зовсім конструктивним, оскільки ризики завжди

продукуються соціальними суб'єктами, а їх наслідки прямо чи опосередковано впливають на їх розвиток чи виживання.

Метою статті є аналіз еволюції наукових підходів щодо визначення ризику, а також обґрунтування необхідності вироблення сучасного загальноприйнятого понятійного апарату щодо даної категорії.

Виклад основного матеріалу. Проблема ризику є міждисциплінарною, його термінологією оперують у природничих, технічних та соціальних науках.

Визначення загального методичного, міждисциплінарного базису поняття ускладнюється, насамперед, тим, що в дослідженні ризику часом використовують несумісні методи і моделі. В основі теорій ризику фіксуються методологічні принципи і підходи, які виявляються вбудованими в динаміку еволюції парадигмальних основ науки, соціокультурних контекстів, відображають сформовану специфікацію і розмежування різних дисциплінарних областей [1, с. 17].

Ризик в історії розвитку соціуму об'єктивно супроводжував, а в окремих випадках і визначав, людське пізнання, ставав його атрибутом. Необхідність прийняття ризику (йти на ризик) була зумовлена практичною потребою діяльності людини. Єдність гносеологічних і онтологічних характеристик ризику набуває форми проблеми; і суб'єкт змушений знаходити та використовувати визначений категоріальний інструментарій аби вирішити її [2, с. 5]. Упродовж історії людство змінювало своє розуміння того, що таке ризик, якими є його джерела, як можна його уникнути. Якщо на початкових стадіях розвитку суспільства основними джерелами ризику були природні явища, а шляхами уникнення ризику — просторові пересування та чари шаманів, то сьогодні в якості найбільш небезпечних джерел ризику розглядаються сучасні технології, а методами та механізмами його уникнення виступають якнайбільш точні розрахунки, прогнози та передбачення, що ґрунтуються на складних, часто міждисциплінарних наукових підходах [3, с. 10].

Науковці, які досліджують проблеми ризиків, дотримуються дихотомії, у рамках якої виокремлюють два види ризику — техногенний та соціогенний. Останній розуміють як наслідок виникнення у суспільстві ситуації невизначеності через втрату з боку суспільства контролю над соціальними і, в цілому, соціетальними змінами. До них належать, перш за все, суспільні конфлікти, різновиди девіації (особливо делінквенція), деякі форми соціальної напруженості. Погляди на сутність, специфіку і типи соціального ризику також мають багато розбіжностей [4, с. 23].

Наукове осмислення ризику почалося наприкінці XIX — початку XX сторіччя, коли в основному були сформовані уявлення про ймовірнісний, стохастичний характер тенденцій суспільного розвитку. Своєрідним їх узагальненням стала праця Ф. Найта «Ризик, невизначеність і прибуток», що започаткувала серію досліджень, в основі яких — класична парадигма.

Для початкового періоду розвитку класичних концепцій характерною була інтерпретація ризику через призму математичної теорії ймовірностей. В результаті сформувалося поняття ризику, яке виходить з категорії невизначеності і аналізується як квантифікована величина потенційної небезпеки. Він відображає ймовірність і розмір можливих збитків, виграшу чи їх змінні величини; відповідно його вимірювання зводиться до вимірювання можливих потенційних втрат.

Такий підхід і сьогодні є досить поширеним для ряду напрямів ризикології. Ризикована чи проблемна ситуація у такому дискурсі «є різновидом невизначеності, коли настання можливих подій є ймовірним і може бути оцінене» [5, с. 73]. У класичній

теорії ризик завжди включає дві взаємопов'язані компоненти — об'єктивну (онтологічна невизначеність) та суб'єктивну (гносеологічна невизначеність). Оскільки чиста онтологічна невизначеність не може бути визначеною повністю, а гносеологічна невизначеність передбачає відсутність логічної і пізнавальної упорядкованості, то класичний підхід дає змогу розкрити сутність ризику через невизначеність, використовуючи для формалізації ряд суміжних категорій — ймовірність, випадковість тощо.

Ф. Найт уперше запропонував розрізняти поняття «невизначеність» та «ризик», підкреслюючи принципову можливість вимірювання останнього, — «ризик — це невизначеність, яку можливо виміряти, на відміну від власне невизначеності, яка передбачає неможливість вимірювання, зокрема щодо майбутніх подій; ризиком називається невизначеність будь-якого виду, пов'язана з непередбачуваними обставинами» [6, с. 225]. Своєрідною реалізацією запропонованих Ф. Найтом принципів стали статистичні методи, методи екстраполяції (аналіз та агрегація фактів досвіду в класи та побудова гіпотез щодо майбутніх подій), індукції та каузального (встановлення відносин підпорядкованості змінних у різних класах об'єктів) пояснення.

Основна мета класичних теорій полягала в розробці універсального методу, за допомогою якого вирішувалася проблема дослідження та управління ризиком. Однак класичні концепції, з їх орієнтацією на статистичні методи, не враховували ціннісні аспекти та демонстрували обмеженість свого застосування. Оскільки в ситуаціях ризику досить часто відсутні емпіричні дані, що можуть підтвердити чи спростувати ті чи інші прогнози, то у таких випадках неможливо достовірно встановити не лише ймовірність настання події, а й об'єктивно визначити розміри пов'язаних з нею збитків. У будь-якому разі суб'єкти керуються здебільшого ймовірнісними величинами, а тому класичне розуміння ризику, хоча й створює передумови для раціональних рішень, однак для більш адекватного розуміння потребує врахування кореляції потенційно негативних результатів з оцінками та розмаїттям різних видів активності суб'єкта. Для цього необхідно враховувати, з одного боку, що ризик не можна розглядати як ситуацію чистої невизначеності чи визначеності (детермінованості); з другого, ризик — це наукова категорія, що виходить з характеристики ситуації вибору. Також необхідно брати до уваги прагматичний і соціокультурний аспекти ризику.

Так, Н. Луман експлікує істотні прагматичні характеристики ризику, дотримуючись балансу між специфічністю та універсальністю даної дефініції. Форма поняття ризику задається у вигляді багатоступеневої схеми контингентного (випадковість, невизначеність, необхідність» [7, с. 68].

У межах класичної теорії ризику необхідно відзначити праці Д. Мілля [8, с. 9], який ототожнював ризик з математичним очікуванням збитків, що матимуть місце внаслідок реалізації того чи іншого рішення.

А. Маршалл і А. Пігу вважали, що підприємці, які здійснюють свою діяльність за умов невизначеності, повинні керуватися двома категоріями: розміром очікуваного прибутку та величиною його можливих відхилень. Поведінка підприємця, згідно з цією теорією, обумовлюється концепцією максимальної корисності, тобто за можливості вибору перевага надається варіанту, у якому коливання прибутку є найменшими [9; 10].

Дж. Кейнс систематизував раніше відомі теорії ризику та доповнив їх фактором задоволення від ризику, суть якого полягає в тому, що заради більшого очікуваного прибутку підприємець, зазвичай, більше ризикує. Це дало йому

змогу стверджувати, що категорія ризику пов'язана з ймовірністю відхилення від поставлених цілей [11].

Протягом наступних років теорія ризику набула розвитку в працях Л. Джонсона. Наукові доробки автора виходили з фундаментальних досліджень, пов'язаних із системним аналізом, теорією управління, теорією дослідження операцій та теорією ігор. У подальшому західна економічна думка розвивалася у напрямі теорії вибору, прийняття рішень в умовах ризику і невизначеності (Р. Марквіц, Д. Тобін, Б. Лінтнер, К. Шмітт).

В Україні, яка на той час була частиною союзної держави, дослідження ризику були відсутніми, оскільки у 20-ті роки минулого століття було прийнято ряд законодавчих актів, які однозначно визначили поняття «нормального виробничо-господарського ризику», а в середині 30-х років у світлі жорсткого централізованого управління ризик було оголошено непотрібним капіталістичним рудиментом.

Завдяки працям У. Бека і Е. Гідденса набула значної популярності так звана «проблема суспільства ризику». Суспільство ризику вони розглядають не за основними технологіями його розвитку та функціонування, а за тими умовами, які є провідними у визначенні способу життя, а саме за умовами розподілу ризиків. У.Бек виділяє такі значимі соціальні особливості ризику [12]: ризик завжди притаманний соціальній системі; чисельне значення ризику виступає функцією якості соціальних відносин та процесів; ступінь ризику залежить від ступеня підготовленості експертів. Суспільство ризику виробляє технологічні та соціальні ризики. Це відбувається в усіх сферах життєдіяльності суспільства — економічній, політичній, соціальній. Ризики, відповідно до концепції У. Бека, долають кордони держав та набувають глобального значення. Універсальні для всіх суспільств небезпеки супроводжують постіндустріальне соціальне виробництво, у якій би країні воно не знаходилося. У соціальній сфері ризику трансформують соціальну структуру. Суспільство ризику не може бути подане у категоріях класового суспільства, сьогодні ці категорії набувають відносного характеру. Змінюють своє значення такі соціально-класові ознаки, як багатство, влада, престиж.

Ризик у концепції Е. Гідденса аналізується на рівні соціальних систем. На його думку, ризик є результатом модернізації та активізується процесами глобалізації. Життя в епоху «пізньої модернізації» — це життя у світі випадковостей та ризику, які є невід'ємним супутником системи, що прагне до встановлення панування над природою та рефлексивного створення історії [13]. Повсякденне знання сучасного ризикованого середовища зумовлює усвідомлення обмеженості експертного знання. Віра, що підтримує довіру у експертні системи, включає процес «розблокування» невігластва пересічних громадян, які насамперед підпорядковуються вимогам експертів.

Разом з цим, як логічно зазначає О. Ренн [14], широка популярність теорії ризику У. Бека не сприяла систематизації знань і призвела до існування, щонайменш, чотирьох груп підходів: власне теорія «суспільства ризику» У. Бека й Е. Гідденса; теорія «калькулятивної раціональності» М. Фуко (ризик конструюється через людський дискурс, а також через інституції та соціальні практики); культурно-символічна концепція ризику М. Дуглас і А. Вільдавські; соціально-перцептивна концепція ризику П. Словіка і Н. Лумана.

Наприкінці 80-х років минулого сторіччя Г. Отвей запропонував відрізнити ризик на рівні сприйняття й об'єктивний ризик [15]:

- «реальний ризик» — ймовірність реалізації небажаних наслідків, що існує об'єктивно);

- «ризик на рівні спостереження» — оцінка реального ризику на підставі наукової теорії, виступає предметом імовірнісних експертних досліджень;
- «ризик на рівні сприйняття» — оцінка реального ризику, що здійснюється без застосування будь-яких теоретичних моделей, вивчається, у першу чергу, психологією та соціологією.

М. Дуглас не обмежуючись концептуальним баченням ризику, пропонує групову модель-матрицю, за допомогою якої пояснює поведінкові стратегії людей. В основі даної моделі знаходяться люди як продукт культури, вони є результатом певного виховання, що зумовлює до формування в них відповідних стереотипів: поборники рівноправ'я, індивідуалісти, ієрархісти, фаталісти і відлюдники [16].

Н. Луман виводить два параметри ризику. Перший — ризик виникає випадково, можливість передбачення наслідків соціальної дії не може бути повністю адекватною. Друге — проблема ризику постає в результаті рішення, а тому пропонується реалізувати соціологічний підхід, який полягає у осягненні феномену ризику лише відповідно до смислу комунікацій — включаючи, звичайно, і повідомлення у комунікації про індивідуально прийняті рішення. На думку Н. Лумана: «Відмова від ризику, особливо у сучасних умовах, означала б відмову від раціональності... Але якщо маєш намір спостерігати за раціоналістичною традицією, тоді необхідно відірватися від притаманного їй розуміння проблеми. Потрібно лишити їй проблеми, але при цьому усе-таки розуміти, що вона не може бачити те, чого вона не може бачити» [17].

О. Яницький розглядає ризик у контексті модернізаційних процесів, він вважає, що будь-якому суспільному виробництву притаманна двоєдина рушійна сила — з одного боку, вона є генеруючою, а з другого — руйнівною. «Суспільство ризику» — це такий погляд на характер творення суспільного життя, коли виробництво благ та лих, досягнень та втрат трактується як дві — онтологічно та гносеологічно — рівнозначні сторони даного процесу [18, с. 6]. Вчений виділяє два якісно різні типи перехідного суспільства: суспільство, у якому переважають процеси розвитку, та суспільство, для якого більш характерними є руйнівні процеси.

При розгляді особливостей модерністського підходу до ризику можна виділити такі риси: визнання об'єктивного характеру наукового знання про ризик, використання здебільшого позитивістських засобів при аналізі ризику, логіка пізнання і управління ризиком, заснована на принципі домінування наукової експертизи. Для протидії ризикам модернізації суспільство створило та постійно удосконалює наступні три види соціальних технологій:

- створення технологій, що мінімізують ризики людини;
- формування та удосконалення технологій захисту;
- прийняття міжнародного законодавства та створення відповідних інституцій, діяльність яких націлена на розробку та підтримку так званої системи «норм ризику» як елемента архітектури глобального світового порядку.

У неklasичних теоріях ризик як об'єктивний компонент відображає той чи інший ступінь невизначеності щодо середовища активності суб'єкта. Суб'єктивний компонент ризику у даному випадку відображає готовність суб'єкта приймати рішення з урахуванням характеру та динаміки об'єктивної невизначеності. Іншим компонентом неокласичної інтерпретації є висвітлення прагматичних основ ризику. Ризик трансформується із статичного об'єкта дослідження в динамічний процес взаємодії людини, суспільства і природи.

Остаточно наука про ризик сформувалася лише наприкінці ХХ століття завдяки практичним потребам забезпечення безпеки в техносфері, стабільності суспільного виробництва в економіці та соціальної безпеки.

Вивченням проблеми соціального ризику в Україні присвячені праці Борецької Н.П., Долішнього М.І., Гнибіденка І.Ф., Колота А.М., Лібанової Е.М., Новікової О.Ф. та інших вчених і фахівців. Визначення рівня соціальних ризиків, в основному, вони розглядають у контексті соціальної безпеки та соціального захисту.

На сучасному етапі розвитку ризикології як науки піддаються критиці уявлення про ризик, представлені у модерністських теоріях, та виникають постмодерністські теорії ризику. Вони базуються на вивченні сьогоденних тенденцій розвитку суспільства, серед яких можна виділити:

- універсалізацію ризику, тобто актуалізацію катастроф, що загрожують усім, незважаючи на належність до тієї чи іншої соціальної групи, а також ставлення до влади;
- глобалізацію ризику, яка так чи інакше впливає на життєві орієнтації широких верств населення різних країн;
- інституалізацію ризику, тобто появу організацій, що сприймають його як основний принцип власних дій;
- виникнення й посилення ризику в результаті ненавмисного побічного ефекту, наприклад погіршення екології внаслідок розвитку промисловості.

Особливостями постмодерністського підходу до ризику є визнання відносного характеру будь-якого знання про ризик, в тому числі запропонованого наукою; використання здебільшого якісних засобів аналізу ризику; логіка пізнання та управління ризиком заснована на принципі соціального діалогу всіх зацікавлених суб'єктів.

Висновки. Таким чином, у більшості наукових теорій ризику висвітлюються, здебільшого, у двовимірній площині — масштабність ризиків та сфера існування ризиків.

Є не лише різні точки зору у розумінні поняття «ризик», а й різні підходи до оцінки його об'єктивного і суб'єктивного характеру. Ряд авторів виходять з того, що ризик — категорія об'єктивна, що дає змогу регулювати відносини між людьми (ризик розглядається в якості можливої небезпеки випадкової появи негативних наслідків); інші дотримуються позиції суб'єктивної концепції ризику (ризик завжди є суб'єктивним, оскільки виступає як оцінка людиною можливих альтернатив).

Ризику притаманні як об'єктивна, так і суб'єктивна характеристики, причому об'єктивна є виразом негативного впливу неконтрольованих випадкових подій, а суб'єктивна базується на ігноруванні об'єктивного підходу і виникає внаслідок реалізації ризику через свідомість людини.

Аналіз наукових підходів щодо поняття соціальних ризиків дав можливість виділити їх загальні характеристики:

- соціальні ризики не є наслідком причин, обумовлених природними чи технологічними процесами, а також індивідуальними біологічними і поведінковими особливостями окремих індивідів;
- соціальні ризики розглядаються як небезпека, що виникає і проявляється в соціальній сфері, вона може негативно вплинути на життєдіяльність окремих соціальних груп;

- соціальний ризик пов'язаний зі змінами у суспільстві, він є наслідком невідповідності діяльності суб'єкта та об'єкта ризику змінам соціального середовища.

На нашу думку, поняття ризику в соціально-економічній площині має поєднувати як екзогенний, так і ендогенний характер та зміст — ризики можуть бути пов'язані не лише з можливими втратами, а й з можливостями отримання переваг та прибутку.

Дослідження соціальних ризиків повинні виходити, насамперед, з характеру їх прояву. Позитивний зміст соціальних ризиків полягає в тому, що розвиток будь-якої системи неможливий без прийняття рішень, наслідки яких мають неоднозначний характер. Суб'єктивність ризиків проявляється у тому, що суб'єкт управління свідомо ризикує на основі аналізу цілей, альтернатив і перспектив розвитку. Негативний характер соціальних ризиків знаходить прояв у високій імовірності настання негативних наслідків від дії факторів, які несуть загрози стабільному розвитку соціуму. Об'єктивність цих ризиків може полягати у неможливості їх запобігання, стихійності та незворотності негативних суспільних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Renn O.* Concept of Risk: A Classification, in: Krinsky, Sheldon / Golding, Dominic (eds.): *Social Theories of Risk*, Westport 1992. P. 418. Rescher N. *Risk. A Philosophical Introduction to the Theory of Risk Evaluation and Management*, Lanham. N. Y.; L., 1983. — P. 120.
2. *Ріктор Т.Л.* Ризик в умовах соціальної невизначеності (соціально-філософський аналіз). [Текст] : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03/ Ріктор Т.Л.; Донецький національний ун-т. —Д., 2005. — 14 с.
3. *Коноплицька Т. О.* Соціальні параметри ризиків. [Текст] : автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04/ Коноплицька Т.О.; Інститут соціології НАН України. — К., 2007. — 18 с.
4. *Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової.* — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. — 496 с.
5. *Диев В. С.* Управленческие решения: неопределённость, модели, интуиция / В. С. Диев. — Новосибирск, 1998. — 163 с.
6. *Найт Фрэнк Хейнеман.* Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт ; Пер. с англ. М.Я. Каждана ; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. — М.: Дело, 2003 (ФГУП Моск. тип.). — 359 с.
7. *Луман Никлас.* Введение в системную теорию / Никлас Луман ; под ред. Дирка Беккера ; пер. с нем. К. Тимофеевой. — М.: Логос, 2007. — 359 с.
8. *Милль Д. С.* О свободе / Джон Стюарт Милль; [Пер. с англ. А. Н. Неведомского]. — New York : Chaldize, 1982. — 240 с.
9. *Маршалл, Альфред.* Основы экономической науки / Альфред Маршалл ; [пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Столпера]. — М.: Эксмо, 2007. — 830 с.
10. *Экон. мысль Запада.* [Т. 2]. — М.: Прогресс, 1985. — 454 с. Перевод изд.: *The economics of welfare/By A. C. Pigou.*
11. *Кейнс Д.М.* Избранные произведения : Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. — М.: Экономика, 1993. — 540 с.
12. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну. — М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.
13. *Гидденс Энтони.* Социология / Энтони Гидденс; Науч. ред. В.А. Ядов; Общ. ред. Л.С. Гурьевой и Л.Н. Иосилевича; [Пер. В. Малышенко и др.]. — М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 703 с.
14. *Renn, O.* The social arena concept of risk debates [Text] / O. Renn // *Social Theories of Risk / S. Krinsky, D. Golding (eds.).* — Westport: Praeger, 1992. — P. 179–196.

15. *Otway Harry J.* Risk Assessment and Societal Choices. ILASA, 1975. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.ilasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/RM-75-002.pdf
16. *Douglas M., Wildavsky A.* Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers. Berkley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1982. — 162 p.
17. *Luhman N.* Risk: A sociological theory. — New York: Alodine de Gruyter, 1993. — P. 10—13.
18. *Яницкий О.Н.* Россия как общество риска: методология анализа и контуры концепции // Общественные науки и современность. — 2004. — № 2. — С. 6—19.

Статья надійшла до редакції журналу 20.03.2013 р.

В.И.Надрага

ФЕНОМЕН РИСКА В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ ОБЗОР

Статья посвящена анализу эволюции научных подходов к определению научной категории «риск». Отмечено, что на протяжении всей своей истории человечество меняло подходы к пониманию риска как такового, его источников и последствий. Несмотря на отсутствие единого понимания риска, неоднозначность его определения, проблема риска имеет свою исследовательскую традицию.

В исследовании проблемы рисков превалирует дихотомия, в рамках которой выделяется два вида риска — техногенный и социогенный. Последний понимают как результат возникновения в обществе ситуации неопределенности вследствие утраты обществом контроля над социальными изменениями.

Начало научного понимания риска было положено в конце XIX — начале XX века, когда в основном были сформированы представления о вероятностном, стохастическом характере тенденций общественного развития.

В Украине, которая на то время была частью союзного государства, исследования проблематики риска не проводились, поскольку в 20-е годы прошлого века были приняты законодательные акты, однозначно определяющие понятие «нормального производственно-хозяйственного риска», а в середине 30-годов, вследствие установления жесткого централизованного управления, риск был объявлен ненужным капиталистическим рудиментом.

Начальный период развития классических концепций характеризуется интерпретацией риска через призму математической теории вероятностей, в результате чего понятие риска исходит из категории неопределенности, а его измерение сводится к измерению возможных потенциальных убытков. Этот подход получил широкое распространение в ряде направлений рискологии и сегодня.

Основной целью классических теорий стала разработка универсального метода, с помощью которого решалась бы проблема исследования и управления риском. Вместе с тем классические концепции, с их ориентацией на статистические методы, не учитывали ценностные аспекты и демонстрировали ограниченность своего применения. Поскольку в ситуациях риска очень часто эмпирические данные отсутствуют, то в таких случаях невозможно установить не только вероятность наступления события, но и объективно определить размеры связанного с ним ущерба.

Общество риска продуцирует технологические и социальные риски. Это происходит во всех сферах жизнедеятельности общества — экономической, политической, социальной. Риски преодолевают границы государств и становятся глобальными. В социальной сфере риски трансформируют социальную структуру, вследствие чего классовая структура общества риска становится все более относительной.

При рассмотрении особенностей модернистского подхода к изучению рисков можно выделить следующие моменты: признание объективного характера научного знания, использование позитивистских средств для анализа, логика познания и управления на основе научной экспертизы.

Современный этап развития рискологии как науки характеризуется критикой представлений о риске, сформулированных в модернистских теориях, а также развитием постмодернистских теорий риска. Они базируются на изучении реалий развития общества, среди которых выделяются: универсализация, глобализация и институализация риска.

Таким образом, существуют не только разные точки зрения касательно понимания научной категории «риск», но и разные подходы к оценке его объективного и субъективного характера. На наш взгляд, риску присущи как объективная, так и субъективная характеристики — объективная является следствием отрицательного влияния неподконтрольных случайных событий; субъективная возникает вследствие реализации риска через сознание человека.

Ключевые слова: *риск, социальные риски, рискология.*

V.I. NADRAGA

PHENOMENON OF RISK IN SOCIO-ECONOMIC RESEARCHES: RETROSPECTIVE REVIEW

This article analyzes the evolution of scientific approaches to the definition of the scientific category “risk”. It was noted that humanity throughout its history has changed the approaches to understanding the risk itself, its sources and consequences. Despite the lack of a common understanding of risk, the ambiguity of its definition, the problem of risk has a certain research tradition.

Dichotomy prevails in the study of risks, where two types of risks are distinguished — anthropogenic and sociogenic. The latter is understood as the result of uncertainty in the society due to the loss of public control over social changes.

The beginning of scientific understanding of the risk was in the late XIX — early XX century, when the ideas of probability, stochastic nature of the trends of social development were formed.

In Ukraine, which used to be a part of the Union State, there were no studies of risk, because in the twenties of the last century legislation that clearly defined the concept of “normal industrial and economic risk” was not passed, and in the mid-30’s, due to the establishment of tough centralized control, risk was declared as unnecessary capitalist rudiment.

The early development of the classical concepts of risk is characterized by the interpretation of risk in the light of the mathematical theory of probability, resulting in the notion of risk originating from the category of uncertainty, and its measurement is to measure the possible potential losses. This approach is widely used in a number of ways of riskology nowadays.

The main goal of the classical theories was the development of the universal method with the help of which the problem of research and risk management would be solved. However, the classic concepts with a focus on their statistical methods did not take into account the value aspects and demonstrated the limitations of their use. Since in the situations of risk the empirical data are not available it is impossible to establish not only the probability of the event, but also to determine objectively the extent of damage associated with it.

Risk society produces technological and social risks. It occurs in all spheres of life — economic, political and social. Risks overcome borders and become global. In the social area risks transform the social structure, so that the class structure of society becomes more risk relative.

While considering the features of the modernist approach to the study of risks the following points can be noted: the recognition of the objective nature of scientific knowledge, the use of positivist means for analysis, logic and knowledge management based on scientific expertise.

The current development stage of riskology as a science is characterized by the criticism of notions of risk outlined in modernist theories, as well as the development of postmodern theories of risk. They are based on the study of the realities of society development, among which there are: the universalization, globalization and institutionalization of risk.

Thus, there are not only different ways of understanding the scientific category of “risk”, but different approaches to the assessment of its objective and subjective nature. In our opinion, risk possesses both objective and subjective features — the objective is the result of the negative impact of uncontrolled accidental events; subjective — results from the implementation of risk through human consciousness.

Keywords: *risk, social risk, riskology.*